

השיעור השבועי

גליון מס' 532

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

הרב המקריא: הרד"ג יוסף טולידאנו שליט"א
 רב אודת: הרד"ג רפאל הדאיה שליט"א

הלכות ברכות - ב

יאר- צייט רבי עובדיה הדאיה זצ"ל. ברכת נפשות לא פוטרת מעין שלש. לכלול על המחיה ועל העץ ועל הגפן ביחד. לצאת מחברו שמזכיר גם המחיה ועל הגפן. תשלומין היא כמו התפלה העיקרית. טעה והזכיר מעין המאורע שלא בזמנו. אם תושב א"י בחו"ל יכול לצאת י"ח קידוש מבעל הבית ביו"ט שני של גליות שחל בשבת. השומע ברכה מחברו אינו יוצא בעל כרחו. שומע כעונה תורת שמיעה עליו או תורת דיבור

ברוך ה' יום יום

א. בגמרא (ברכות מו.) אמרו על הפסוק (תהלים סח, כ) "ברוך ה' יום יום יעמוס לנו", כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו.

1 מדברי הרב יוסף טולידאנו שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון הרב יצחק יוסף. מרן ממשיך דרכו של אביו, הגאון הגדול מרן הראשון לציון הרב יצחק יוסף. מרן זצוק"ל במשך עשרות שנים הנהיג את הדור וחולל מהפך, וגם היום שאיננו איתנו, מעבר לכך שהשאיר לנו את בנו ממשיך דרכו, המורשת שלו חיה ונמצאת בכל אתר ואתר. אנחנו מרגישים שמורנו ורבנו שליט"א מלמד אותנו כל דבר, מה זה סברא ישרה, איך פוסקים הלכה, לפעמים הרב אומר כל מיני משפטים נגד החולקים, אנשים צריכים לדעת שהרב הוא גדול הדור בגדר שהשכינה מדברת מתוך גרונו, ואם אומר משהו, זה לא חלילה פליטת פה, אלא זה הדרכה מכוונת מאהבת עם ישראל. נאחל למורנו ורבנו אורך ימים ושנות חיים, נחת מכל יוצאי חלציו, וכן יהי רצון ונאמר אמן.

מדברי הרב רפאל הדאיה שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון רבנו יצחק יוסף, השבת היה יום ההילולא של מרן זקני הרב עובדיה הדאיה ראש ישיבת המקובלים בית אל, מחבר שו"ת ישכיל עבדי, דעה והשכל, עבדא דרבנן, עבד המלך, ועוד. הידידות שהיתה בין הסבא לבין מרן הרב עובדיה יוסף היתה ידידות חזקה מאוד, למרות שנראה לכאורה שחלקו בהלכה, אבל זו מחלוקת לשם שמים.

מרן זקני הרב הדאיה נולד בטבת תר"ן, בתרנ"ח עלה לארץ עם מרן אביו הרב שלום הדאיה ע"ה. ולמד בישיבת המקובלים, ובשנת תרפ"ז רבי שלום נתמנה לראש הישיבה. כאשר רבי עובדיה הדאיה היה בגיל שמונה אביו רבי שלום אמר לו שילך לישון, והוא היה מנמיך את להבת הפתילה, ואחר כך היה מגביה וממשיך ללמוד... היתה להם ריתחת דאורייתא. את זה רואים גם אצל מרן שליט"א, שיש לו התלהבות, אש יוקדת, לא מוותר על שום דבר, הולך עם האמת עד הסוף. זו העוצמה של האנשים שמאירים את העולם.

הסבא הרב עובדיה הדאיה הקפיד על ניצול הזמן, יום אחד באו אליו מיישיבת פורת יוסף בגאולה, היו צריכים ספר מסויים, והוא פתח להם. מה אתם צריכים? ספר פלוני. תכנסו. סבא לקח סולם והוציא את הספר. אמרו לו, אנחנו צעירים ויכולים לעלות. אמר, עד שאסביר לכם איפה הספר באיזה מדף ובאיזה צד, זה ביטול תורה, חבל על הזמן... והיה אומר: כשאתם הולכים ברחוב, תלכו בצד של המדרכה, אין שם לא אנשים ולא מכוניות, וכך אפשר להגיע ליעד במהירות... זהו ניצול הזמן.

בהקדמה לישכיל עבדי ח"ו כתב שיש לו צער על כך שיישיבת המקובלים בית אל אחר מלחמת השחרור נשארה בלי מושיע, ולקח את חכמי ישיבת

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בביה"כ הזדים ומשודר דרך הלוויין והרדיו ובקוויס רבים מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

ר"ת	יציאה	כניסה
18:38	18:00	17:07
18:34	17:58	17:06
18:35	17:58	17:07
18:37	18:00	17:08

משפטים | כ"ז שבט תשפ"ו

מברכים על הפרי הזה "בורא פרי העץ" ועל זה "בורא פרי האדמה", זה ויטמין סי וזה ויטמין ד... צבע כזה וצבע כזה, ולכל דבר יש ברכה ראשונה וגם אחרונה, לכן צריך לשנן היטב את הלכות ברכות. פירות שבעת המינים

המקובלים לבית כנסת "מטלון", ופתח להם כולל, ובין הלומדים שם היו הרב מרדכי שרעבי, הרב מרדכי עטיה, הרב אברהם פטאל - הסבא של מרן שליט"א, הרב ששון לוי. והוא היה דואג להם במשך עשר שנים. בשנת תשי"ח ראה בחלום את כל החכמים אומרים, אנחנו רוצים ללמוד ביישיבה משלנו, וראה את עצמו קם בחלום ואומר, אני מקדיש את גג ביתי ברחוב רש"י לבנין הישיבה. כבר למחרת הוריד את הרעפים, ובנה שם את הישיבה. בלילה הוא חלם שהקיף את התיבה, וראה איזה איש זקן, שאל אותו: מי אתה? אמר, אני רוצה להיות שמש כאן. שאל אותו: אתה רבי שלום שרעבי? אמר כן...

אחרי מלחמת ששת הימים הוא ומרן אבי שיקמו את ישיבת בית אל בעיר העתיקה, עכשיו ב"ה הוצאנו את הספרים של מרן זקני "ישכיל עבדי" במהדורה חדשה ומופוארת, וגם ממשיכים את ישיבת המקובלים בית אל, להמשיך להאיר את האור של זקניי - מרן אבי, הרב עובדיה, והרב שלום, שזה כבר לפני מאה שנה - בשנת תרפ"ז, ישיבת המקובלים בראשות המשפחה. שה' יצליח אותנו, שזכות הרב עובדיה הדאיה תעמוד לזכות לנו, לכולם, לכבוד מרן שבע"ה ימשיך הלאה להאיר את האור בעולם.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגאון הרב יוסף טולידאנו שנבחר עכשיו להיות רב העיר קריית ביאליק בצפון, לפני כמה שנים הייתי שם בשבת, יש שם ציבור מסורתי, וב"ה יש מה לפעול ולחזק, אין ספק שכבודו יפעל ויעשה, כבודו למד בישיבות הקדושות ויוכל לחנך אותם בהשקפה הנכונה, וגם בדרך ההלכה. יהי רצון שתהיה לך סייעתא דשמיא, בכל אשר תפנה תשכיל ותצלית, תזכה להגדיל תורה ולהאדירה.

חזק וברוך לרב הגאון רבי רפאל הדאיה, ראש ישיבת המקובלים בית אל, מדבריו הבנתי שלא זכה להכיר מספיק את חכם עובדיה הדאיה, אם היה מכיר היה מדבר עליו הרבה יותר... אנחנו זכינו להכיר אותו, היה יהודי גדול, בשבת היה הולך כמו מלאך ה', "כולו הפך לבן טהור הוא", ראיתי שהיו נערים ששיחקו סטנדה ברחוב יוסף בן מתתיהו, וכשהיה רואים את רבי עובדיה הדאיה היו בורחים ומחכים שיעבור... היתה יראת כבוד ממנו.

כפי שאמר, היתה ידידות גדולה מאוד בינו לבין מרן האבא, ניסו לסכך כמה פעמים, "שועלים קטנים מחבלים כרמים", ובהתחלה היה מתווח חכם אברהם פטאל, אך פעם אחת לא הצליח, כי אמרו לרב הדאיה שמרן כתב נגד הרש"ש מגדולי המקובלים. באותה תקופה היו עושים הספד על חכמים בישיבת פורת יוסף בשבת בצהריים - לא יודע למה אז, אבל כך נהגו - ושבת אחת היה הספד

השתבחה בהם ארץ ישראל, "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש"² (דברים ח, ח), ולכן יש בהם דיני קדימה, ומברכים עליהם ברכה אחרונה מעין שלש ולא נפשות. השאלה האם מי שלא יודע לברך מעין שלש יכול לברך נפשות?

נפשות לא פוטרת מעין שלש

ב. התוספות (ברכות לו. ד"ה הכוסס), הסתפקו בדין הכוסס את החטה, מה יברך ברכה אחרונה, רבינו תם כתב במחזור שלו לברך מעין שלש ולומר: "על האדמה ועל פרי האדמה", ושוב חזר בו, כי לא מצאנו ברכה כזאת בתלמוד. והביאו התוספות בשם הירושלמי (פ"ו דברכות ה"א) שרבי ירמיה לא אכל סולת מימיו, כי הסתפק מה לברך עליה ברכה אחרונה. וממה שלא אכל ובירך נפשות מספק, מוכח שברכת נפשות לא פוטרת מעין שלש. ועוד ראיה מדברי מרן שכתב בשלחן ערוך (סימן רב סעיף יא): מי שרית צמוקים ותאנים, או מי בישולם, מברך עליהם שהכל, אבל בברכה שלאחריהם יש להסתפק אם מברך בורא נפשות או אם מברך ברכה אחת מעין שלש, ולכן ירא שמים לא ישתה אלא בתוך הסעודה. ע"כ. וממה שלא כתב שישתה ויברך נפשות, מוכח שברכת נפשות לא פוטרת מעין שלש. אמנם הכף החיים (ס' רב ס"ק עט, וס' ר"ח ס"ק צב) כתב שברכת נפשות פוטרת הכל, ואם לא יודע מעין שלש יברך נפשות. אבל ביביע אומר ח"א (תא"ח ס' יב) כתב תשובה יפה³, ושם (אות ז) הביא את הכף החיים ודחה את דבריו.

הכל כלול

ג. אדם שאכל משבעת המינים בשיעור כזית, אכל עוגה בשיעור כזית, ושתה יין בשיעור רביעית, לא מברך שלש ברכות - זו ברכה שאינה צריכה, אלא ברכה אחת מעין שלש, ויכלול בה 'על המחיה' - יקדים אותה שהיא הקודמת בפסוק - 'על הגפן' ועל העץ, בהתחלה באמצע ובחתימה. כך כתב בה"ג (הובא בטור ס' רח) - זה הספר הראשון שנדפס אחרי הש"ס. וכן

על חכם אברהם ענתבי - היה אצלי בבר מצוה - ישבו כל חכמי ירושלים כמו גורן עגולה, חכם עזרא עטיה ועוד, וכשידבר חכם עובדיה הדאיה, מרן נכנס בשקט. כשגמר לדבר אמר "שבת שלום" לכל הרבנים ועקף את הצד של מרן, כי אמרו לו שהרב כתב נגד הרש"ש. הרב ראה כך, ובמוצאי שבת התקשר אליו ושאל אותו, אוכל לבוא אליך עכשיו? כן. הרב לקח מונית ונסע אליו, ובא עם יביע אומר, "ותלמודו בידו". כשהגיע שאל, אפשר לקרוא עם כבודו את התשובה הזו על ברכה מעין שבע בערב פסח שחל בשבת? כן. הרב קרא, והוא שומע. כשהרב סיים לקרוא אמר, וכי יש כאן משהו נגד הרש"ש? חס ושלום, אין שום דבר. אז למה אמרו לכבודו כך וכך? - נכון, שועלים קטנים, שקרנים, ואמר איזה ביטוי בערבית - לא אחזור עליו - שיענשו אותם האנשים שמסכסכים בין הרבנים בדברי שקר.

גם אני מדבר כאן לפעמים ומוכיח שהאבא חולק על החזון איש ועוד גדולי עולם, בשם הפוסקים, כדרכה של תורה, ולצערנו יש אנשים שמפצים דברים כאילו אני מדבר נגד החזון איש חלילה, נגד הרב אלישיב, שוטים ורשעים! וכי זה נקרא מדבר נגד? כשאני חולק אני מביא את בעל השמועה בכבוד גדול, כאילו הוא לפני, החזון איש היה פאר הדור והדרו, היה גדול הדור, גם הרב אלישיב כולם יודעים את גדולתו, ואנחנו אומרים את הדעה של מרן האבא, והדעה שלהם. אז לבוא ולהעביר אחר כך כל מיני ידיעות: הנה תראו, הוא מדבר נגד... יש אחד שהכין קלסר - ערימה של דפים על השיעורים שאמרת כי, אני מזכה אותו להקשיב לשיעורים, אולי יחזור בתשובה... זו לא הדרך. חכם עובדיה הדאיה מיד קיבל, ומאז כיבד את הרב מאוד.

פעם בא לבקר אצלנו בפורת יוסף, ואני הייתי בחור בן 14 15 והייתי לומד עם סטנדר. והתחיל לצעוק עלי: מה אתה משתכנז, רבותינו למדו על שלחן... אם היה בדור שלנו אוי מה היה אומר על משתכנז... הבחורים אחר כך שאלו אותי, למה צעק עליך? חשבו אולי בגלל אבא שלי. אמרתי להם: הוא טוען שאני משתכנז. אמרו, אתה האחרון שמשתכנז... היה תקיף וגם נעים הליכות, היה משהו מיוחד. זכה הרב רפאל בן של קדושים להמשיך את הדרך ביישיבת בית אל, שתהיה לך סייעתא דשמיא ותצלית. יגדיל תורה ויאדיר.

כתבו רבינו יונה (לב. ד"ה וכן), הרא"ש (שם) והרשב"א (שם ד"ה ולענין) בשם רבינו חננאל, הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"ו). הטור והשלחן ערוך (ס' רח ס"ב).

לצאת מחברו שמזכיר הכל

ד. יש לדון, אם מישוהו אכל שיעור כזית עוגה, ושתה רביעית יין, וחברו אכל רק תמר - אומרים שבריא לאכול בכל יום לפחות תמר אחד או שנים - והוא מסתפק אם אכל שיעור כזית או לא, או שאכל 18 גרם שהוא שיעור כזית לפי הרי"ף והרמב"ם (ע' יחו"ד ח"א ס' טז ד"ה אולם) - אבל אנחנו חוששים לדעת התוספות (חולין קג) שכזית הוא חצי ביצה - 27 גרם - ומבקש מחברו שיכוון לפטור אותו. האם חברו שמזכיר גם 'על המחיה' ועל הגפן יכול להוציאו ידי חובה, או שיש כאן הפסק? ושאלנו דוקא על המסופק אם צריך לברך מעין שלש, כי אם הוא יודע שצריך לברך, למה לא יברך בעצמו.

ראיה מתשלומין

ה. דנו בזה מרן החיד"א בברכי יוסף (ס' ריג סק"א) והגאון רבי יוסף חיים ברב ברכות⁴ (דף כט ע"ב), החיד"א הביא בשם תשובת הרדב"ז (בתשו' ס' שסא), אדם שלא התפלל ערבית בלילה, כגון שהלך לחתונה וחשב שיארגנו מנין של ערבית ויתפלל שם, וכשבא לחתונה כבר גמרו ערבית, וחשב אחרי החתונה ללכת ל'זכרון משה' להתפלל, אבל שכח, או ששתה יין בחתונה ואסור לו להתפלל, וכשקם בבוקר אחרי הנץ נזכר שלא התפלל ערבית - כי לפני הנץ יכול להתפלל ערבית, ורק ידלג ברכת "השכיבנו", הדין הוא שיש לערבית תשלומין ויתפלל שחרית שתיים. זהו דין מיוחד בתפלה, כי מי שלא קרא מגילה בלילה לא יקרא בבוקר פעמיים, ומי שלא שמע שופר ביום הראשון, לא יתקע פעמיים ביום השני... ואם הוא ש"ץ, כתב הרדב"ז שיכול לכון שהחזרה תעלה לו בשביל ערבית של אתמול, ובסוף החזרה יסע של פסיעות. הביאווה הכנה"ג (הגה"ט ר"ס קח) והפרי חדש (ס' קח ס"ב) ועוד. והרי בשחרית בחזרה יש קדושה וברכת כהנים, שאינם נוהגים בערבית - כי הכהנים הקריבו קרבנות ביום, ורק הקטר חלבים ואברים נעשה בלילה, ותפלות במקום קרבנות - ואף על פי כן אינם נחשבים

² דרך אגב, בגמרא כתובות (ק"א סע"ב) מובא על אמוראים שראו במוחש מהו זבת חלב ודבש, היה מקום אחד שהעזים רועים באחו תחת התאנים, והתאנים היו נוטפים דבש, וכך העשבים היו יוצאים שמנים, וכשהעזים היו אוכלים מהעשבים היה נוזל מהם חלב, והיה מתערב הדבש עם החלב, וכך נעשה נהר של חלב ודבש. ואמר רבה בר בר חנה, לדידי חזי לי זבת חלב ודבש של כל ארץ ישראל, והוא באורך עשרים ושנים פרסאות. היו חשבו שדבש הנאמר בפסוק "ארץ זית שמן ודבש", הוא דבש תאנים, אבל כבר כתוב "תאנה", וזהו דבש תמרים כמובא בירושלמי (פ"א דביכורים ה"ג).

³ כתב אותה בצעירותו, תענוג לקרוא ולראות איך הרב למד בגיל שלוש, באיזה היקף! אתה קורא תשובות של אחרים, כולם אהובים כולם ברורים, כולם חשובים, אבל אין כמו התשובות שמרן כתב בצעירותו.

⁴ זה ספר יפה מאוד, תענוג! יש ספר שחיבר רבי יוסף חיים בשם "אמרי בינה", שהוא ספר של חידות. כשהיינו ילדים - חכם יעקב חכם אברהם ואנכי - בליל שבת או בשבת בבוקר, מרן היה אומר לנו בשלחן שבת חידות בעל פה מהספר הזה, והיינו עונים לו. וסיפר, שפעם עצרו את רבי יוסף חיים בבית הסוהר, כי היה מפעל גדול שאולי העלימו מס, והמפעל הזה היה שייך לאחים שלו שהיו עשירים גדולים, אבל היה רשום על שמו, ולכן שמו אותו במעצר כחודש, ומה יעשה בלי ספרייה, וחבר ספר (ראה עוד יוסף ח' פ"ך לך, נפלאים מעשיך מעשה פו, וע' לרב"צ חזן בהקדמה לס' דעת ותבונה). יש לי כתב יד של מרן מגיל 11, ושם העתיק יחד עם חכם דוד שרבאני - לימים היה הרב של קולומביה - את החידות, וכתב שחלק חידות לקח מאמרי בינה וחלק מספר אחר, דברים נפלאים. הרב אהב להשתעשע בדברי תורה. ולא היה לו זמן לדבר איתנו דברים בטלים, היה מקפיד על ניצול הזמן, ולכן כשהיה סנדק בברית היה מברך את הברכות בעצמו, ולא נתן לאחרים, והיה מי שחשב שהסנדק חייב לברך, אבל האמת שהרב פחד על הזמן, שאם יקראו למישהו, עד שיעלה ויבוא וינגן ויבלע מילים... חבל על הזמן! ורצה לגמור מהר ולחזור ללמוד. היה חוסך זמן.

הפסק בין הברכה למצוה

ט. אדם שבא להניח תפלין ובירך "להניח תפלין" ולפני שהספיק להדק את הרצועה שומע את חברו לידו שגם הוא מברך "להניח תפלין", והתבלבל וענה 'אמן' לפני שהידק. כתב המאירי (בספר מנן אבות ענין א), כיון שזה שבח לבוירא יתברך - יש מחלוקת אם הוא בשבח שבאותו ענין או אפילו בענין אחר - לכן לא נקרא הפסק. ומשמע שאם היה עונה לטלפון ואומר 'הלו' - אפילו מילה אחת נחשבת הפסק, ויחזור לברך. וגם כאן שחברו מוציא ידי חובה ומוסיף גם 'על המחיה' ועל הגפן' שהוא שבח לקב"ה, לכאורה לא נקרא הפסק.

קידוש של גלויות

י. וכן תושב ארץ ישראל שנוסע לחוץ לארץ כדי להביא כסף לשיבה⁷, ובחג סוכות או פסח הוא נמצא שם, והיום האחרון של החג חל ביום ששי, בארץ ישראל שבת היא אסרו חג, ובחול"ל יום טוב שני של גלויות. בקידוש תושבי חו"ל מברכים "מקדש השבת וישראל והזמנים", והוא כתושב ארץ ישראל שבא להתארח שם רק לשבועיים או שלשה שבועות, צריך לומר בקידוש רק "מקדש השבת". וכתב בספר לקט הקמח (הלכות שבת) - הביאו החיד"א (ברכי" ס' ר"ג סק"א) - דבר מעניין, שאם לא רוצה לקדש בעצמו ולפגוע בבעל הבית, יכול לצאת ידי חובה מבעל הבית שמזכיר את יום טוב בקידוש וגם חותם "מקדש השבת וישראל והזמנים", למרות שאצלו רק שבת. וזו ראייה שגם כששומע את חברו מוסיף 'על המחיה' ועל הגפן' לא נחשב בשבילו הפסק. אבל יש לדחות את הראיה, כי הלכה לא כך, אלא הלכה שכל אחד יקדש לעצמו, ויסביר לבעל הבית: תבין אותי, אני תושב ארץ ישראל, ואיני יכול לומר נוסח אחר, לכן אל תפגע אם אעשה קידוש לבד.

מתכוין לצאת רק במה שצריך

יא. מכל מקום יש לנו סברא פשוטה לומר, שדין שומע כעונה הוא במה שאני מכוין עליך ואתה מכוין עלי, שאז מתחברים השומע והמשימע כאחד ויוצא ידי חובה, וכל זה במה שהשומע מתכוין לצאת ומתחבר למשימע, ואם צריך רק 'על העץ' ולא 'על המחיה' ועל הגפן', זה כמו שמתכוין להדיא שלא לצאת ידי חובה במילים אלו, ולא נחשב הפסק, כי שומע כעונה הוא רק במה שאני מתכוין ולא בעל כרחי.

שמע "המוציא" מחברו

יב. יש אחד שיהיה בריא שכתב טענה מוזרה, כשאוכלים ארוחת ערב בישיבה, הבחורים נטלו ידים, ואחד בירך "המוציא לחם מן הארץ" וחברו ענה אמן, ועכשיו רוצה לברך, אומר אותו אחד שלא יכול לברך, ויאכל בלי ברכה, כי אולי יצא ידי חובה כששמע את ברכת חברו, וצריך לחוש למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, שלשיתנו גם אם לא כיוונתי עליך ואתה לא כיוונת עלי יוצא ידי חובה. וכן אדם שמגיע למסעדה - כמוזבן כשרה 'גלאט' והכל בסדר - והיושבים לידו מברכים "המוציא", והוא ענה אמן ולא התכוון לצאת ידי חובה, אומר שבכל זאת יש לחוש למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה. אותו אחד חולק על מרן זצ"ל ואומר שמרן האבא נתן לו רשות לחלוק עליו, גם אם נאמין, אבל לא הרשה לכתוב דברים נגד השכל.

⁷ היום קשה מאוד להחזיק ישיבה או כולל, כמה צריך לטרוח להביא כסף לאברכים, והאברכים צריכים להכיר טובה לראש הכולל שטורח בשבילם, אתם לא יודעים כמה טירחה היא זו. אני זוכר ראש ישיבה אחד שיהיה בריא שהיה הולך בשלג במנהטן בניו יורק, וכשראיתי אותו אמרתי לנהג שיעצור את הרכב ואמרתי לו שניקה אותו. זה קשה מאוד.

להפסק, והוא הדין כאשר שומע מי שמברך על המחיה ועל הגפן ועל העץ, וצריך רק על המחיה, שיוצא ידי חובה ואין השאר נחשב הפסק. כך החיד"א מביא ראיה.

זמן התפלה קובע

ו. אך אפשר לפלפל בראיה זו כדרכה של תורה, שיש הבדל בין הלכות תפלה לענין של ברכות, שהרי תפלה רחמי ניהור⁵, וכשלא התפלל תפלה אחת, תיקנו לו חכמים תפלת תשלומין. והגע עצמך, אדם שלא התפלל מנחה בערב שבת, קבע חברותא לליל שבת אחרי הסעודה - הוא לא בטלן ויודע שאם ילמד לבד יירדם - וכדי להכין את עצמו שלא יהיה עייף הלך לישון בצהרים, ועד שהתעורר עבר זמן מנחה, כתב המגן אברהם (סימן סג סק"ח) שאונס שינה שמיה אונס, ולכן אם קרה לו שהיה עייף יותר מדאי ולא התעורר, מתפלל ערבית שתים, ובשתייהן יאמר "אתה קידשת", למרות שהשניה היא תשלומין למנחה שאומרים בה "אתה חונן". וכן אדם שישן בצהרים בשבת - לא צריך לישון הרבה בשבת, אלא יבקש שייעירו אותו, חבל לאבד זמן, יבוא יום שאדם ישן הרבה זמן וכשירצה לקום יהיה מעליו עפר ולא יוכל לצאת... כל עוד אדם חי יציל את החיים שלו - והפסיד מנחה של שבת, במוציא שבת יתפלל ערבית שתים, ובשתייהן יאמר "אתה חונן", למרות שחיסר "אתה אחד". דהיינו שיש לתשלומין דין כמו התפלה העכשווית (ע' בא"ח ש"ר פר' משפטים אות יב). וגם כשמכוון שחזרת תהיה תשלומין לערבית, נקרא שמתפלל 'שחרית שתים', ולכן הקדושה וברכת כהנים לא נחשב הפסק. מה שאין כן בברכות, שאם חבירו מוסיף 'על המחיה' או 'על הגפן', אולי בשבילו נחשב הפסק.

טעה והזכיר מעין המאורע

ז. החיד"א הביא עוד ראיה, סיפרתי בעבר שמרן זצ"ל בכל ראש חודש היה מגיע אצלנו לכולל חזון עובדיה לתת שיעור, ואהב לחלק בעצמו את המעטפות של המשכורות לאברכים⁶, והיה קורא בשמות, יבוא הרב טופיק, יבוא הרב פנחס... פעם הרב הגיע לחלק את המשכורות בערב ראש חודש, ולאחר מכן התפללו מנחה. אחד האברכים שקיבל משכורת, היה בטוח שכבר ראש חודש, ובאמצע תפלת עמידה צעק "יעלה ויבוא", אפילו הרב בעצמו צחק... כשגמר את העמידה אמרו לו שרק בלילה ראש חודש. האם צריך לחזור ולהתפלל? וכן אם משהו הדליק נר נשמה בערב חנוכה, והרואה חשב שהתחיל חנוכה והזכיר "על הניסים"... בשלחן ערוך (סי' קח סעיף יב) כתב מפורש: הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלה, שלא בזמנה, לא הוי הפסקה. כמוזבן שלכתחילה ישים לב, ובדיעבד יצא. ואם כן גם תוספת 'על המחיה' ועל הגפן' איננה הפסק (ע' מחזיק ברכה ס' ר"ג, טוב עין ס' יח אות נו).

לטעמיה אזיל

ח. אלא שראיה זו מדין המוסיף מעין המאורע שלא בזמנו לא פשוטה, כי אמנם החיד"א (יוסף אומן ס' ח"ד"ה ולפי) כתב שמרן דיבר על התפלה העיקרית, שהתפלל מנחה והזכיר בה יעלה ויבוא, ולדבריו יש ראיה, אבל הפרי חדש (ס' קח) חולק וסובר שמדובר על תפלת תשלומין, שאם טעה והזכיר בה יעלה ויבוא לא חוזר, אבל בתפלה העיקרית אם הוסיף אין הכי נמי חוזר, ולדבריו הפרי חדש אין ראיה לנידון שלנו (ע' בדן זה בבי"א ח"ד ח"א"ח ס' נא). והחיד"א שמביא ראיה זו לטעמיה אזיל שאפילו בתפלה עיקרית מועיל.

⁵ בגמרא (ברכות כא.) אמר רבי יוחנן, ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו. יש כל כך הרבה צרות לעם ישראל, בפרט בדור שלנו, נורא ואיום, אבל אנחנו לא מכוונים כל כך בתפלה מחמת הטרדות, ולכן בימינו לא מתפללים סתם נדבה, וכמו שכתב הרא"ש בתשובה (כלל ד ס"ס ג), שאין להתפלל נדבה אלא רק כשיודע בעצמו שיוכין בתפלה מראש ועד סוף. וכן נפסק בש"ע (סימן קז ס"ד).

⁶ פעם המילגה היתה מוכבדת, והיום מסכנים האברכים, נותנים להם גרושים, וגם מורידים להם מזה, אוי ואבוי. מרן זצ"ל היה אומר לנו, תברר מה המילגה בכל הכוללים, וב'חזון עובדיה' תתן כפול. כי היו תורמים לו והיתה אפשרות.

מברכים אחרי הש"ץ

יג. תראו, בספירת העומר הש"ץ מברך על ספירת העומר וכולם חוזרים לברך, ולכאורה למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, הציבור ששומע את הברכה מהש"ץ יוצא ידי חובה גם אם לא כיוונו לצאת, ולמה חוזרים לברך בעצמם ולא חוששים לברכה לבטלה? אכן יש שרוצים להעיר מהשלחן ערוך (סי' תפט ס"ד) שכתב: מי ששואל אותו חברו בין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה, יאמר לו: אתמול היה כך וכך - או יסמן עם היד חמש נגד עין הרע... - שאם יאמר לו: היום כך וכך, אינו יכול לחזור ולמנות בברכה. ע"כ. ולמרות שרצה רק לעשות טובה לחברו ולא התכוין לצאת ידי חובה בספירה זו, לא יוכל לחזור ולמנות בברכה, כמבואר במגן אברהם (סק"ח). מוכח שבמקום ברכה לבטלה מרן חושש למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה. ואותו אחד למד לכאן שאם שמע ברכת "המוציא" מחברו וענה אמן שוב לא יכול לחזור ולברך.

כאילו מעל

יד. אבל בדין מי ששאל אותו חברו, הוא עונה לו וסופר בפיו, וכתב החק יעקב (סי' תפט ס"ק טו) שבספירה הכוונה לא מעלה ולא מורידה והעיקר שיספר. מה שאין כן השומעים מהש"ץ, שלא בירכו וספרו בפה, ולכן יכולים לברך ולספור אחריהם. ולגבי ברכת המוציא יש להוסיף, שאם לא יברך יהנה מהעולם הזה בלא ברכה ויחשב כאילו מעל, ולהמאירי (ברכות לה.) משמע שכשביט המקדש יבנה יצטרך להביא ממש קרבן מעילה.

כוונה נגדית

טו. יותר מוכח, המנהג הנפוץ אצל כולם שכל אחד מברך לעצמו הוא כמו כוונה נגדית שלא לצאת, והרי הגמרא בברכות (יב.) בסוגיית פתח בשיכרא וסיים בחמרא⁸, הסתפקה לגבי אדם שלקח כוס מים והתחיל לברך "ברוך אתה ה'" על דעת לומר שהכל, וטעה וסיים הגפן, אם הולכים אחר תחילת הברכה או אחר סופה, ולהלכה אנחנו אומרים שיצא ידי חובה, משום סב"ל⁹. והביאו תלמידי רבינו יונה¹⁰ (ברכות יב.) בשם רבינו שמואל, שלמאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה יש להקשות, מה איכפת לי מה כיוון בהתחלה, לעולם נלך אחר הסיום בפיו? ותיריך שמה שכיוון בהתחלה נחשב כוונה נגדית, וכולם מודים שהיא מעכבת. וכן כתבו התוספות (סוכה לט. ד"ה עובר), הרא"ש (בפסקין סוכה פ"ג ס' ל, ובתשו' כלל ד ס' ט), האור זרוע (ח"ב ס' שיג), שבלי הלקט (סימן שסו), הר"ן (ספ"ג ד"ה) בשם רשב"ם, וכן דעת הרשב"א (בתשו' סימן תנה) - הובא בבית יוסף (סימן תפט), ועוד. תראו גם לגבי ברכת ההלל בחגים, או ברכת על נטילת לולב, כולם שומעים את הברכה אחד מהשני, או מהשליח צבור, וכל אחד חוזר ומברך לעצמו גם מי ששמע וענה אמן, כי כך הרגילות וזה נחשב כאילו כיוון כוונה נגדית שלא לצאת ידי חובה בשמיעתו. וגם כאן כיון שיש רגילות ביום חול לברך, לא כמו שבת שיש לחם משנה ורגילים לצאת ידי חובת המוציא מבעל הבית, אבל בחול כל אחד מברך לעצמו וזה כמו כוונה נגדית שמכוון להדיא לא לצאת, ולא

⁸ אני חושב שכל בחור ישיבה יודע את הגמרא הזו, וגם בעלי בתים שמקשיבים לשיעור ב"יזדים, במשך השנים שמעו כמה פעמים.

⁹ אפשר לשאול את הילדים הקטנים חידה, היכי תמצי - איך יתכן - שאדם בירך על מים "בורא פרי הגפן" ויצא ידי חובה, וזה לא יין של שור... ולא תיקון תוך כדי דיבור...

¹⁰ רבינו יונה היה לפני כ-800 שנה, ובעבר סיפרתי שבתחילה יצא נגד הרמב"ם, כי סיפרו לו כאילו הרמב"ם אכל אצבע של אדם, ואכל בהמה בלי שחיטה, ואחר כך התברר שאמרו לו דברים לא נכונים, לא ידעו שיש עשב שמן במצרים שנראה כמו אצבע של אדם, ומה שאכל בלי שחיטה היה זה בן פקועה, והתחרט שכך חשד ברמב"ם. והוא נסע לבקש סליחה על קברו של הרמב"ם, אך לבסוף לא הגיע לשם. והרי עבירות שבין אדם לחברו יום הכיפורים לא מכפר (יומא פה:), אדם חוטא לחברו על ימין ועל שמאל וצריך לפחד, כותב החפץ חיים (שמירת הלשון ח"ב פכ"י), שאדם שנכשל בעברות שבין אדם לחברו נענש כאן בעולם הזה, הקב"ה לא מחכה רק לעולם הבא, וגם אם

יוצא ידי חובה בעל כרחו, ולכן יכול לחזור ולברך. ואם לא יעשה כך, נמצא שהוא נהנה מהעולם הזה בלא ברכה, וזו חומרא הבאה לידי קולא.

גדר שומע כעונה

טז. נחזור לענייננו, גם הרוצה לצאת מחברו רק ב'על העין' ולא בכל 'על המחיה' ו'על הגפן', זה כמו כוונה נגדית שלא יוצא על כרחו בשאר הדברים שמזכיר, ולכן לא יחשב לו להפסק. אלא שיש מחלוקת בגדר שומע כעונה, הפרי מגדים (מש"ז ס"ס רצ) - לפני כ-270 שנה - מגדיר, ששומע כעונה הוא מדין שליחות, כלומר שהמברך הוא שליח של השומע. החזון איש (או"ח סימן כט) מגדיר אחרת את דין שומע כעונה, שהוא התחברות השומע והמשמיע כאחד. עוד מעט נקרא פרשת זכור ומקרא מגילה, והרי צריך לקרוא מתוך מגילה כשרה, ופרשת זכור מתוך ספר תורה, וצריך לקרוא בפיו, כמו שדרשו בגמרא (מגילה יח.), "זכור" יכול בלב? כשהוא אומר "לא תשכח" הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור? בפה. ואיך השומעים יוצאים ידי חובה? כי השומע שמתכוין לצאת מתחבר למשמיע, ונחשב כאילו קרא בעצמו, ותורת דיבור עליו.

תורת דיבור או תורת שמיעה

יז. והנה נחלקו רש"י ותוס' (סוכה לח:) לגבי אדם שנמצא באמצע עמידה ושומע קדושה, באמצע תפלת עמידה הוא בעולם האצילות ואסור לו להפסיק לשום דבר, ומה יעשה? רש"י (סוכה לח: ד"ה הוא) כתב שישתוק וישמע, ויצא בזה ידי חובה, ושכן דעת רב יהודה גאון. התוס' (שם ד"ה שמע, ובברכות כא: ד"ה עד) הקשו, שאם ישתוק וישמע יעשה הפסק, אלא ימשיך להתפלל כרגיל. ומה חולקים ביניהם? לרש"י שומע כעונה תורת שמיעה עליו, ואין הפסק על ידי שמיעה, כמו אדם שמתפלל ושומע את בנו בוכה או מדבר שטויות, שלא נחשב לו הפסק בעל כרחו... אך לתוס' שומע כעונה תורת דיבור עליו, ונחשב כאילו אומר בעצמו "קדוש קדוש קדוש" וכו', ולכן לא יכוון לצאת וימשיך הלאה בתפלה.

דעת מרן

יח. מרן בשלחן ערוך (סי' קד ס"ז, וס"ס קט) פסק כרש"י שישתוק ויכוון לש"ץ ויחשב לו שענה קדושה, ומסבירים שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וכאילו אמר קדושה, אבל מחשבה רעה - שיחשב להפסק, הקב"ה לא מצרפה למעשה, ולא נחשב הפסק. ואם מרן פסק כרש"י שתורת שמיעה עליו, איך על ידי שמיעה יצא ידי חובת "זכור" בפה ומתוך קלף, ואיך כתב (סי' תרצ"ד, ד) שהשומע מקרא מגילה ונתכוין לצאת יצא, ויחשב לו שקרא מתוך מגילה כשרה? יש הרבה מה להאריך בזה¹¹, ואני אומר בקיצור, שלעולם לדעת מרן שומע כעונה תורת דיבור עליו, ושונה דין הפסק בעמידה, שמחשבה רעה הקב"ה לא מצרפה למעשה, ולא נחשב הפסק. למסקנא, אדם שאכל או פירות משבעת המינים, או שתה יין, או עוגה, וחברו אכל משלשם ומברך מעין שלש, יכול לצאת בברכת חברו. וכך כתבנו בילקוט יוסף על ברכות (סי' רח סעיף כב, עמ' תצו) לפני כ-35 שנה.

יהיה אתו "ארך אפים" כמה שנים, לבסוף יענש. כך כותב בשיחות ר"ח שמואלביץ. מה עשה רבינו יונה? חיבר את הספר שערי תשובה לכפר על העוון שיצא נגד הרמב"ם. ומאז בכל שיעור היה מזכיר את הרמב"ם ולא חולק עליו, וכשנפטר היו שפתיו דובבות "הרמב"ם הרמב"ם"... ושאלו אותי איפה המעשה הזה כתוב, האמת שכך זכורני מגירסא דינקותא, והשבוע הראו לי את המקור (אגרת ר' הלל החסר - תלמיד ר' יונה - לר' יצחק הרופא, הובאה בספר טעם זקנים דף עא ע"ב).

¹¹ לדעת מרן (סימן נג סעיף יד, וסימן קלט סעיף ג) סומא לא עולה לספר תורה, כי דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרום על פה (גיטין ס:), וכתבו כמה אחרונים שאם הסומא יש לו אזכרה וכדומה והוא מצטער, מעלים אותו לתורה, כי שומע את הקריאה מהש"ץ, וכאילו גם הוא קרא מתוך הקלף, אך למרן גם אם שומע כעונה תורת דיבור עליו, אין דין שומע כעונה בקריאת התורה שהיא חובת ציבור (ע"ע ילקוט ח"ג עמ' תקיא, שבת א ח"ג עמ' קפד וח"ד עמ' תכא, פורים עמ' תתכו, סה"ע עמ' קסו).